Gintautas Česnys

ŠIS TAS APIE JUCHNOVO KULTŪROS ŽMONIŲ ANTROPOLOGIJĄ

Juchnovo kultūra, kuri I tūkst. prieš mūsų erą buvo paplitusi Seimo ir Desnos baseinuose, daugumos tyrinėtojų (P.N. Tretjakov, 1966; V.V. Sedov, 1980) skiriama baltiškųjų kultūrų ratui. Jos kūrėjai praktikavo kremaciją, tačiau ankstyvojo geležies amžiaus pradžioje kai kur radosi ir inhumacijų. Turint galvoje šios kultūros žmonių antropologijos reikšmę baltų etnogenezei, brangus kiekvienas radinys.

Mums pavyko pagal T.I. Aleksejevos ir R.B. Erenburg katalogą (1979) Maskvos universiteto Antropologijos instituto muziejuje rasti dvi kaukoles iš Mezino (Černigovo srities Koropo rajonas), pažymėtas inventoriaus Nr. 252 1/1 ir 2/1, datuojamas VI-V a. pr.m.e. ir priskiriamas Juchnovo kultūros gentims. Tai labai kukli medžiaga, tačiau ji vis dėlto leidžia šį tą pasakyti apie Juchnovo kultūros kūrėjų antropologinį tipą. Viena tų kaukolių yra vyriška, kita - moteriška, o kad gautume bendresnį vaizdą, moters kaukolės matmenis perskaičiuojame į vyro, naudodamiesi vadinamaisiais lytinio dimorfizmo koeficientais (V.P. Aleksejev, G.F. Debec, 1964). Kampai, kuriems tokie koeficientai nenustatyti, nebuvo keičiami. Perskaičiuotą kaukolę vadiname pseudovyriška.

Abi kaukolės yra nepaprastai masyvios, hipermorfiškos: visi smegeninės matmenys (ilgis, plotis, aukštis, pamato ilgis, kaktos plotis) labai dideli. Tokios hipermorfiškos kaukolės būdingos paleolitui ir ankstyvajam mezolitui. Smegeninės forma dolichekraninė (pailga), tačiau saikingai (moters kaukolę galima laikyti submezokranine). Veidas neaukštas, tačiau poplatis; o jungtinės medžiagos jį galima laikyti netgi plačiu. Akiduobės labai plačios, žemos, chamekonchinės, nosis vidutiniškų matmenų, mezorininė, smarkiai išsišovusi iš vertikalaus veido profilio.

Nosikaulių išvešėjimo laipsnis vidutiniškas, apie tai byloja simotinio rodiklio saikinga reikšmė. Ir viršutinio, ir apatinio veido aukštų horizontali profiliuotė labai griežta, sprendžiant iš mažų nazomaliarinio ir zigomaksiliarinio kampų. Taigi turime archimorfinį dolichokraninį europidinį tipą.

Analogijų šiam tipui randame pirmiausia tarp virvelinės keramikos ir laivinių kovos kirvių gamintojų, nepaisant to, kur jų palaikai būtų rasti. Nekelia abejonės, kad baltai savo pirminiame areale formavosi maišantis kaip tik šiam indoeuropietiškam tipui su atskirų regionų autochtoninėmis formomis. Tas procesas skirtinguose arealo kampuose tikriausiai vyko nevienodai. Antai vakariniame pakraštyje (Lietuvoje ir Prūsijoje) bent jau ankstyvuoju baltų susidarymo periodu vietinių žmonių ypatybės dominavo. Pamarių kultūros žmonių antropologinis tipas mažai kuo skyresi nuo Narvos ir Nemuno (A. Butrimas, G. Česnys, 1985). Rytinėje arealo pusėje greitai persvėrė "ateivių" ypatybės. Apie tai liudija Fatjanovo ir Balanovo kultūras palikusių žmonių masyvus plačiaveidis dolichokraninis kompleksas, beje, labai panašus ir į čia aptariamąjį Juchnovo kultūros žmonių tipą.

Nors ir fragmentiška, Juchnovo kultūros žmonių antropologinė medžiaga leidžia įtarti, kad šis archimorfinis tipas išsilaikė baltų arealo rytinėje pusėje per visą žalvario ir ankstyvąjį geležies amžių. Mūsų eros pradžioje jo pėdsakus aptinkame Rytų Lietuvoje, o vėliau, I tūkst. viduryje, jis ima infiltruoti visą rytinę Lietuvos pusę ir sietinas su aukštaičių etnogeneze. Taigi kukli medžiaga iš Mezino remia hipotezę, kad "aukštaitiškojo" (hipermorfinio plačiaveidžio) tipo slinktį į vakarus sukėlusios reperkusijos tikrai galėjo prasidėti rytuose.

Kaukolių iš Mezino (VI–V a. pr.m.e.) svarbiausieji matmenys

Nr.	Požymis	Inv.252 2/1 vyras	Inv.252 2/1 moteris	Inv.252 1/1 pseudo-vyras	Visi vyrai ir pseudovyrai
1	Smegeninės ilgis	198	193	202,5	200,2(2)
5	Pamato ilgis	110	–	–	110,0(1)
8	Smegeninės plotis	141	146	151,4	146,2(2)
9	Min. kaktos plotis	101	106	109,4	105,2(2)
10	Maks. kaktos plotis	120	129	134,2	127,1(2)
17	Smeg. aukšt. (nuo ba)	153	–	–	153,0(1)
20	Smeg. aukšt. (nuo po)	125	123	128,7	126,8(2)
32	Kaktos kampas	89	92	–	89,0(1)
40	Veido pamato ilgis	67	–	–	67,0(1)
45	Skruostinis plotis	134	135	144,7	139,3(2)
48	Veido viršaus aukštis	67	65	69,9	68,4(2)
51	Akiduobės plotis	45	44	45,8	45,4(2)
52	Akiduobės aukštis	31,5	32	32,0	31,7(2)
54	Nosies plotis	26	25	26,0	26,0(2)
55	Nosies aukštis	51	52	55,2	53,1(2)
72	Veido kampas	87	90	–	87,0(1)
75(1)	Nosies kampas	37	25	–	37,0(1)
77	Nazomaliarinis kampas	136,0	130,6	–	136,0(1)
zm'	Zigomaksiliarinis kampas	127,8	127,2	–	127,8(1)
DS:DC	Dakrialinis rodiklis	–	–	–	–
SS:SC	Simotinis rodiklis	–	31,4	37,9	37,9(1)
8:1	Smegeninės rodiklis	71,2	75,6	74,8	73,0(2)
48:45	Veido viršaus rodiklis	50,0	48,1	48,3	49,1(2)
51:52	Akiduobės rodiklis	70,0	72,7	69,9	70,0(2)
54:55	Nosies rodiklis	48,2	48,1	47,1	47,6(2)